

5. **Етимологічний** словник української мови : в 7 т. // [редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук.думка, 1983. – Т. 3. : Кора/М/ [укл.: Р. В. Болдирев та ін.]. – 1989. – 552 с.
6. **Зульцман Р.** Пропаганда как оружие в войне / Р. Зульцман. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/propaganda4.htm>.
7. **Ибраева Г.** СМИ в военно-политических конфликтах XX века / Г. Ибраева. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/infowar3.htm>.
8. Нариси военно-політичної історії України : навч. посібник / С. О. Кубицький, В. Л. Кирик та ін. – К.: Видав. центр Нац. аграрного ун-ту України, 2008. – 308 с.
9. **Макаренкова В.** Видеоигры в информационной и психологической борьбе / В. Макаренкова. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/psywar39.htm>.
10. **Политический словарь.** – Режим доступа: http://mirslovari.com/content_pol/PROPAGANDA-3422.html.
11. **Иссерс О. С.** Речевое воздействие в аспекте когнитивных категорий [Электронный ресурс] / О. С. Иссерс. – Режим доступа: <http://www.omsu.omskreg.ru/vestnik/articles>
12. **Ромашко С.** Школа мужества / С. Ромашко. – Режим доступа: http://old.russ.ru/ist_sovt/other_lang/20020306.html.
13. **Слово о полку Игореве** [Электронный ресурс] / [пер. В. А. Жуковского]. – Режим доступа: http://www.myslenedrevo.com.ua/recom/spi/spi_zhukovskij.html.
14. **Сороченко В.** Принципы военной пропаганды / В. Сороченко. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/propaganda3.htm>.

Надійшла до редколегії 20.06.08

УДК 811.111'373.611

С. С. Воробйова

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ І СКЛАДНОПОХІДНИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Розглядаються напрями дослідження, роль та місце складних та складнопохідних слів у сучасній англійській мові. Встановлюються особливості складнопохідних слів шляхом визначення їх структурних і семантичних властивостей. Композити розглядаються не тільки як одне з основних джерел розвитку і поповнення словникового складу мови, але й як ефективний засіб удосконалення граматичної будови мови в цілому.

Рассматриваются направления исследования, роль и место сложных и сложнополоидных слов в современном английском языке. Устанавливаются особенности сложнополоидных слов путем определения их структурных и семантических особенностей. Композиты рассматриваются не только как один из источников развития и пополнения словарного состава языка, но и как эффективное средство совершенствования грамматического строя языка в целом.

The article deals with directions of research, role and place of compound and compound-derivative words in modern English. The features of compound-derivative words are set by determination of their structural and semantic properties. Composites are examined not only as one of basic sources of development and replenishment of the language vocabulary but also as an effective means of improvement of grammatical line-up of language on the whole.

Словоскладання – це один з найпродуктивніших способів творення слів. Цей тип словотвору вирізнявся своєю активністю ще в давньоанглійський період, але не втратив своєї продуктивності і на сучасному етапі розвитку англійської мови, про що свідчить значна кількість неологізмів. Композити постають одним з основних

засобів економії у мові і мовленні, а знання найбільш частотних і продуктивних словотвірних моделей складних слів надає можливість збагатити словниковий запас мовця.

Орієнтація лінгвістичних досліджень на вивчення можливих шляхів збагачення словникового складу англійської мови сприяє тому, що словоскладання як один з основних способів словотвору є об'єктом численних досліджень. Особливо пильну увагу цей спосіб словотвору привернув у 70–80-х роках ХХ ст. Це можна пов'язати із загальним розвитком лінгвістики в цей період і з тим значним прогресом, який у ній був досягнутий. Дуже важливими для теорії словоскладання виявилися нові стимули, викликані формуванням лексичної граматики і уточненням позицій лексикалізму, а також широким зверненням до проблем структури слова [8, с. 56].

Розгляд питання про структуру складного слова став одним з центральних у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Вони намагалися дати відповідь на питання, як формується структура слова і від яких факторів залежить її формування. Дослідження у цьому напрямку ускладнювалися тим, що словоскладання займає проміжне положення між морфологічним і синтаксичним способами сполучення одиниць мови та має риси обох способів [17, с. 146–147].

Приблизно до середини 70-х років основна увага науковців була спрямована на виявлення спільності слова і словосполучення, на синтаксичну інтерпретацію складних слів, а самі складні слова стали незмінним об'єктом трансформацій, номіналізацій та інших структурних перетворень, об'єктом пошуків переважно структурної (не семантичної) відповідності складного слова словосполученню; особливо велика увага приділялась питанням внутрішнього синтаксису, виведенню значення складного слова з його складу, правилам згортання речень у складні слова, правилам номінації [10, с. 8–9].

Домінуючим напрямом дослідження у галузі словоскладання став синтаксичний підхід. Головним положенням цього напрямку дослідження є твердження, що в основі кожного складного слова лежить згорнута синтаксична конструкція – словосполучення або речення, тобто структурні взаємовідношення компонентів композитів (основ слів) є близькими до лексико-граматичних взаємовідношень слів, які входять у синтаксичні словосполучення або речення.

З. А. Харитончик вважає, що складні слова, як правило, виникають на основі синтаксичних конструкцій як заміна синтаксичного цілого [13, с. 182]. Майже кожна модель складного слова має своє синтаксичне джерело, яке перетворюється у акті деривації: аналітичне найменування перетворюється на синтетичне, декілька-слівне найменування універбалізується і перетворюється на найменування-слово. У результаті таких перетворень між синтаксичним джерелом і складним словом виникає дистанція, яка впливає, головним чином, на семантичні властивості одиниць [7, с. 9].

Розгляд складних слів з точки зору синтаксису був одним з головних напрямів дослідження у словоскладанні протягом декількох десятиліть. Безумовно, цей підхід має під собою вагоме наукове підґрунтя, але багато вчених звертають увагу на його вади. О. Д. Мешков зауважує, що синтаксичне трактування словоскладання, тобто аксіоматичне приписування складним словам синтаксичних структур, які нібито неодмінно породжують їх і лежать у їх основі, не тільки не допомагає виявити характер смислової структури складного слова, часто спираючись на штучно складені структури, але й нерідко викривляє характер номінативної сторони слова. При синтаксичному трактуванні складного слова ігнорується особливий характер смислової структури складного слова – його імпліцитність і еліптичність – властивості, особливо характерні для англійського словоскладання [10, с. 41–43].

О. С. Кубрякова також вказує на основні недоліки синтаксичного підходу. Вона зазначає, що він приховує і стирає відмінності між складним словом і реченням, цей підхід не може описати обмежень на створення складних слів через нехтування нетотожністю функцій складного слова і речення. Крім того, реченням не притаманні функції субкатегоризації понять, означення нових реалій і граничної семантичної компресії у змалюванні деяких фактів, реалій та явищ. Але саме такими є функції складних слів [8, с. 64].

Словоскладання – це особливий не тільки за своєю структурою, але й за змістом спосіб номінації, який, у принципі, не зводиться до синтаксичних закономірностей, а складні слова принципово не зводяться до словосполучень, синтагм та інших синтаксичних одиниць. Це, у свою чергу, слугує достатньою підставою для аналізу значення складного слова не тільки у термінах синтаксису, а й у термінах семантики. Розгляд складних слів з точки зору їх значення О. Д. Мешков називає семантико-орієнтованим словоскладанням. Він вважає, що цей підхід повинен, в основному, бути спрямованим на вивчення формування складного слова в акті номінації та на вивчення смислової структури складного слова з усіма факторами, які визначають цю структуру [10, с. 31–32]. Ґрунтовно вивченням значення слів взагалі та значенням складних слів зокрема займаються лінгвістична семантика і когнітивна лінгвістика.

Прагмалінгвістичний напрям у вивченні словоскладання пов'язаний зі встановленням певних «максим», аналогічних конверсаційним постулатам Грайса. Одним з них є постулат про прагнення мовця, по можливості, зменшити складність поверхневої структури мовного виразу і, навпаки, збільшити кількість інформації, яку він хоче передати слухачеві. Звернення до складних слів може при цьому знайти своє пояснення в тому, що в невеликому за розміром знакові може бути сконцентрований значний зміст [8, с. 66].

Підтвердження цієї думки знаходимо і у Г. Б. Антрушиної. Вона вважає, що такий тип словотвору, як словоскладання, слугує для полегшення спілкування. Більшість складних слів – це виразні та яскраві слова. Вони – лаконічні, тобто поєднують в одному слові ідею, яку, в іншому випадку, треба було б передати цілим словосполученням: наприклад, *The hotel was full of week-enders* та *The hotel was full of people spending the weekend there* [14, с. 84].

О. С. Кубрякова у своїх дослідженнях доводить, що поява знака завжди відображає прагнення замінити одну сутність іншою таким чином, щоб полегшити цим ментальні або ж розумові процеси у людській свідомості. Заміщаючи за допомогою мовного знака складні або розгорнуті когнітивні структури, ми отримуємо можливість оперувати ними у нашій свідомості з більшою легкістю, оскільки підставляємо на їх місце один єдиний символ [9, с. 421].

Словоскладання у сучасній англійській мові – це особливий та своєрідний спосіб творення слів, що характеризується певними ономазіологічними і комунікативними завданнями і функціями, які детермінують призначення, специфіку і місце складних слів у загальній системі мови [13, с. 185]. Словоскладання є одним з найпродуктивніших способів творення слів, саме тому дослідження у цій галузі ніколи не втрачають актуальності.

Незважаючи на постійний інтерес вчених до проблем словоскладання, деякі питання і сьогодні залишаються невирішеними. Дискусійним питанням у класифікації за структурою безпосередньо складових у складному слові є проблема трактування складнопохідних слів як різновиду складних. Це питання належить до кола проблем, які не отримали однозначного розв'язання в англійській лексикології. На думку І. В. Арнольд, складнопохідні слова не належать до складних, оскільки один з компонентів складного слова не зустрічається як вільна фор-

ма, що не відповідає її визначенню складного слова, як такого, що складається щонайменше з двох основ, які зустрічаються у мові як незалежні форми [15, с. 36].

Деякі науковці вважають належність складнопохідного слова до класу складних слів доцільною та обґрунтованою. Так, наприклад, Г. С. Кириченко зазначає, що утворення складнопохідної одиниці відбувається у результаті одночасної дії словоскладання і суфіксації [6, с. 9]. Г. Л. Лук'янова визначає складнопохідне слово, як таке, що складається щонайменше з двох кореневих морфем та дериваційного афікса, що відноситься до всієї одиниці [16, с. 36]. До цього розряду складних слів відносяться також композити, утворені в результаті процесу конверсії.

У сучасній англійській мові складнопохідні слова набувають все більшої активності. Визначено чотири групи складнопохідних слів, у залежності від використаних дериваційних засобів та природи першого компонента:

1) складнопохідні прикметники, утворені за моделями **(Adj+N)+ed**, **(Num+N)+ed**, **(Ven+N)+ed**, **(N+N)+ed**: *cool-headed*, *one-armed*, *broken-hearted*, *raven-haired*;

2) складнопохідні іменники, утворені за моделями **(Num+N)+er**, **(Adj+N)+er**, **(N+N)+er**: *a three-wheeler*, *a backbencher*, *a palm-greaser*;

3) похідні складні слова (іменники та прикметники), утворені за допомогою процесу конверсії за моделлю **(V+Adv)+conversion**: *a takeaway*, *a wind-up*, *crack-down (plans)*, *sell-out (crowd)*;

4) похідні складні дієслова, утворені на підставі конверсії за моделями **(Adj+N)+conversion**, **(N+N)+conversion**: *to blacklist*, *to tip-toe*.

Важливою рисою складнопохідних слів є їх здатність бути базою для утворення інших слів: *pig-headed* – *pig-headedness*, *house-proud* – *house-proudness*. Участь складних слів у подальшому словотворі підкреслює їх роль у збагаченні словникового складу мови. Отже, цей спосіб словотворення є перспективним у зв'язку з появою великої кількості слів цього типу у сучасній англійській мові.

Особливий клас англійських композитів представлений складними словами синтаксичного типу. Синтаксичний спосіб словотворення, який виник на початку новоанглійського періоду, значно активізується на сучасному етапі розвитку англійської мови. Багато науковців пишуть про посилення тенденції до збільшення вживання багатокомпонентних комбінацій і досліджують природу складних слів синтаксичного типу [4, с. 15; 2, с. 160; 5, с. 31].

П. В. Царьов зазначає, що слова-фрази представляють собою утворення, що займають проміжну позицію між словами і реченнями. За своєю структурою – це речення розповідні, питальні, наказові, за своєю ж функцією і значенням – це складні слова, які відповідно відрізняються від речень (наприклад, порядком розташування, почасти смислом, графічно, наявністю дефіса між словами – членами такого складного утворення) [12, с. 8]. Н. С. Дементьєва наголошує, що графічне оформлення дефісом багатокомпонентних лексичних одиниць слугує ознакою часткової або повної лексикалізації відокремленого словосполучення (речення) [4, с. 17].

А. В. Ребрій визначає багатокомпонентне (фразове) словоскладання як «з'єднання декількох (трьох і більше) базових морфем на основі процесу універбалізації, тобто переходу синтаксичних конструкцій у ранг складних слів» [11, с. 131].

Складні слова, утворені компресією словосполучень і речень у результаті синтаксичного зміщення без змін їх компонентного складу, Т. І. Арбекова називає компресивами. Вона також підкреслює, що зазвичай більшість таких одиниць є індивідуальними авторськими утвореннями, які використовуються для надання мові образності і новизни [1, с. 23–24].

Зауважимо, що більшість складних слів синтаксичного типу не реєструється словниками і є оказіональними утвореннями, що вживаються зі стилістичною метою, але деякі з них входять до складу словників: *devil-may-care* – «нерозважливий, безтурботний», *happy-go-lucky* – «безтурботний, спокійний, веселий», *good-for-nothing* – «непотрібний; негідник, нероба», *state-of-the-art* – «сучасний, такий, що відповідає останнім досягненням», *do-it-yourself* – «саморобний, зроблений власноруч». Як зазначає О. М. Бортничук, такі складні слова є результатом процесу поступової семантичної ізоляції і структурного злиття вільних словосполучень [2, с. 160].

Більшість слів синтаксичного типу виникає на базі фразових означень, які узуалізуються як прикметники: *poor-old-man (routine)*, *not-so-subtle (way)*, *sober-as-a-judge (friend)*, *rare-as-gold-dust (smiles)*. Найпоширенішою групою складних слів цього типу у матеріалі дослідження є прийменникова група, коли компоненти складного слова з'єднані між собою за допомогою прийменника: *bill-of-fare*, *haddock-in-milk*, *left-to-right (splash)*, *son-of-a-gun*, *matron-of-honour*, *pumpkins-to-carriages (tale)*, *door-to-door (fundraisers)*, *hand-to-hand (fighting)*, *face-to-face (meetings)*, *right-of-centre (think-tank)*.

Особливе місце серед лексикалізованих синтаксичних груп займають координативні складні слова. Конструкція такого типу складається з двох рівноправних елементів, поєднаних сполучником *and*. Важливо зауважити, що при утворенні складних слів цього типу можуть поєднуватися різні частини мови: *cat-and-mouse (routine)*, *hearts-and-roses (proposal)*, *law-and-order (rhetoric)*, *bread-and-butter*; *black-and-white (photograph)*; *hit-and-miss (approach)*, *pay-and-display (ticket)*; *hit-and-run (death girl)*, *smash-and-grab (tactics)*, *buy-and-hold (investors)*; *his-and-hers (unity)*.

Слова синтаксичного типу є суто англійським способом словотворення. Такі слова набувають оказіональної цілісності і виступають у реченні як означення, часто бувають експресивними багатокомпонентними епітетами [3, с. 45]. Увагу привертають складні прикметники, що утворюються за рахунок компресії цілих речень без зміни їх компонентного складу. Компресиви цього типу є авторськими утвореннями і вживаються переважно у художній літературі для надання тексту образності і виразності: *She smiled back at him and, adopting the **I'm-pretending-I-like-and-respect-you-but-really-I-think-you're-a-rattle-head** expression she invariably used when dealing with tax inspector, she said «Yes, a bath followed by an early night is just what I need».*

Вживання великої кількості лексикалізованих синтаксичних груп в атрибутивній позиції пояснюється прагненням до економії засобів вираження різноманітних лексико-граматичних відношень.

Англійські композити є цікавим предметом дослідження. Постійний інтерес науковців до проблем словоскладання зумовлює пошук нових шляхів їх розв'язання. Основні зусилля спрямовуються на розгляд значення композитів, тому перспективним вважається вивчення смислових відношень між компонентами складних слів у когнітивному аспекті.

Бібліографічні посилання

1. **Арбекова Т. И.** Лексикология английского языка : учеб. пособие для II–III курсов интов и фак. иностр. яз. / Т. И. Арбекова. – М. : Высш. шк., 1977. – 240 с.
2. **Бортничук Е. Н.** Словообразование в современном английском языке : учеб. пособие для интов и фак. иностр. яз. / Е. Н. Бортничук, И. В. Василенко, Л. П. Пастушенко. – К. : Вища школа, 1988. – 261 с.

3. **Верба Л. Г.** Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібник для переклад. відділень вузів/ Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 160 с.
4. **Дементьева Н. С.** Об активных процессах в системе словообразования в современном английском языке (на материале сложных лексических единиц, пишущихся через дефис) : автореф. дис. канд. ... филол. наук / Н. С. Дементьева. – М., 1972. – 18 с.
5. **Заботкина В. И.** Новая лексика современного английского языка : учеб. пособие для филол. фак. ун-тов / В. И. Заботкина. – М. : Высш. шк., 1989. – 124 с.
6. **Кириченко Г. С.** Механизм образования сложных слов типа long-legged и car-driver в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Г. С. Кириченко. – М., 1982. – 21 с.
7. **Кубрякова Е. С.** Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е. С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения и вопросы создания лексических единиц. – Пятигорск, 1988. – С. 3–22.
8. **Кубрякова Е. С.** Проблемы словосложения и исследование структуры слова в современной лингвистике / Е. С. Кубрякова // Теория грамматики: морфология и словообразование : сб. науч. тр. – М. : РАН. Ин-т науч. информации по обществ. наукам, 1992. – С. 56–84.
9. **Кубрякова Е. С.** Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2004. – С. 390–438.
10. **Мешков О. Д.** Словосложение в современном английском языке : учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / О. Д. Мешков. – М. : Высш. шк., 1985. – 187 с.
11. **Ребрій А. В.** О преимущественно окказиональных способах английского словообразования / А. В. Ребрій.– Харків : Константа, 1999. – 160 с. – (Сер. Романо-германська філологія).
12. **Царев П. В.** Сложные слова в английском языке / П. В. Царев. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1979. – 126 с.
13. **Харитончик З. А.** Лексикология английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Высшейш. шк., 1992. – 229 с.
14. **Antrushina G. V.** English Lexicology / G. V. Antrushina, O. V. Afanasyeva, N. N. Morozova. – М. : Дрофа, 2001. – 288 p.
15. **Arnold I. V.** The English Word / I. V. Arnold. – М. : Высш. шк., 1986. – 296 p.
16. **Lukianova G. L.** Lexicology / G. L. Lukianova. – Cherkasy : Cherkasy State University, 2001. – 108 с.
17. **Zimmer K.** Affixal Negation in English and other Languages. An Investigation of Restricted Productivity / K. Zimmer // Readings in Modern English Lexicology. – Л.: Просвещение, 1975. – P. 146–153.

Надійшла до редколегії 10.06.08